

Sosiaali- ja terveysministeriö
Työkyvyttömyyseläkkeen ja ansiotulojen kannustinloukkujen
vähentämistä valmisteleva työryhmä
PL 33
00023 Valtioneuvosto

Viite: Sosiaali- ja terveysministeriön lausuntopyyntö 10.10.2017

Kehitysvammaliiton lausunto kannustinloukkuja pohtineen työryhmän raportista

Kehitysvammaliitto ry kiittää mahdollisuudesta esittää näkemyksensä kannustinloukkuja pohtineen työryhmän raportista. Kehitysvammaliiton kohderyhmänä ovat kehitysvammaiset ihmiset ja muut oppimisessa, ymmärtämisessä ja kommunikoinnissa tukea tarvitsevat ihmiset. Liitto edustaa 93 jäsenorganisaatiota – kuntayhtymiä, kuntia, seurakuntia, rekisteröityjä yhdistyksiä ja säätiöitä – sekä yksityisiä ihmisiä. Liiton jäsenet tekevät kehitys- ja puhevammatyötä tai toimivat muuten vammaisten henkilöiden hyväksi.

Edellisessä lausunnossamme työryhmälle (23.9.2016) kerroimme kehitysvammaisten ihmisten heikosta työllisyystilanteesta, heidän työllistymispotentiaalistaan ja siitä, miten työkyvyttömyyseläkkeen, ansiotulon ja eläkkeensaajan asumistuen taloudellinen kannattamattomuus hankaloittaa ja jopa estää kehitysvammaisten ihmisten työllistymisen. Toimme myös esiin lukuisia esimerkkejä vaikeuksista, joihin kehitysvammaiset työntekijät ja heidän työnantajansa ovat törmänneet johtuen kansaneläkkeen joustamattomasta ansaintarajasta.

Ehdotimme aiemmassa lausunnossamme, että työkyvyttömyyseläkkeen ja eläkkeensaajan asumistuen yhdistämistä ansiotuloihin on huomattavasti joustavoitettava, työtulojen lisääntymisen tulee aina kasvattaa työntekijälle käteen jäävän kokonaistulon määrää ja että jouston mahdollistavan ratkaisun tulee myös kohdella eri vammairyhmiä yhdenvertaisesti.

Kannustinloukkuja pohtinut työryhmä ehdottaa raportissaan lineaarisen mallin käyttöönottoa osatyökyvyttömyyseläkkeeseen. Täyden työkyvyttömyyseläkkeen osalta työryhmä toteaa, että myös siinä ”olisi hyvä ottaa käyttöön lineaarinen malli”. Tässä lausunnossamme haluamme painottaa, että juuri täyden työkyvyttömyyseläkkeen osalta lineaarinen malli helpottaisi erityisesti kehitysvammaisten ihmisten työllistymistä.

Kehitysvammaiset nuoret johdatellaan eriytyneelle työkyvyttömyyseläkkeelle johtavaan tukijärjestelmään jo lapsilisän loppuessa 17-vuotiaana. Tämä on merkittävä kannustinloukku, jossa nuori ihminen eriytetään tavanomaisesta opintotukijärjestelmästä eläkejärjestelmään. Toisin sanoen nuori, 17-vuotias henkilö määrittellään kehitysvammadiagnoosin perusteella työkyvyttömäksi eläkkeensaajaksi ja sosiaalipalveluiden käyttäjäksi jo ennen kuin on voinut työkykyään edes näyttää. Monet kehitysvammaiset nuoret ohjautuvat työhön ja itsenäiseen elämään valmentavaan koulutukseen (Telma). Telma koulutuksen tulee mahdollistaa joustava siirtyminen esimerkiksi ammatilliseen valmentavan koulutuksen (Valma) tai osatutkinnon suorittamiseen. Telman tavoitteena tulee

olla opiskelijan yksilöllisen koulutus- ja/tai työelämäpolun löytäminen eläkejärjestelmän sijaan. Vastaavasti Valman tulee antaa opiskelijoille valmiudet hakeutua ammatilliseen tutkintokoulutukseen, sekä vahvistaa opiskelijoiden edellytyksiä suorittaa ammatillinen tutkinto.

Kehitysvammaisten nuorten koulutuspolun jälkeinen tuki työelämään kiinnittymiseksi on siis toistaiseksi pääosin vielä kehittymätöntä¹. Näin ollen he eivät pääse todentamaan työkykyään oikeassa työelämässä² eikä heille kerry ansiotuloja³.

1. Palvelujärjestelmä ei tue kehitysvammaisia nuoria työelämään

Vain harvoilla alueilla Suomessa tuetaan kehitysvammaisia ihmisiä työelämään tutkitusti tuloksekkaalla työhönvalmennuksen mallilla. Tieto parhaista toimintamalleista ei ole saavuttanut työllistymisprosessin mahdollistavia olennaisia tahoja, palveluohjaajia, sosiaalityöntekijöitä, opinto-ohjaajia, TE-asiantuntijoita, kuntien päättäjätahoja. Myöskään kehitysvammaiset ihmiset ja heidän omaisensa tai työllistämiseen kykenevät työnantajat eivät useimmiten tiedä näistä mahdollisuuksista. Kun sen lisäksi eläkkeen ja ansiotulojen yhteensovittaminen on nykyisellään monimutkaista ja riskialtista, ei liene ihme, että – kuten työryhmä raportissaan toteaa – ”vain pienellä joukolla kansaneläkkeen saajista on työtuloja eläkkeen lisäksi” (s. 66).

Toki, vaikka raportissa todetaan kohdejoukko pieneksi (s. 66), ”Kelan mielestä olisi tarpeen kehittää nykyistä parempaa työansioden ja eläkkeen yhdistämistä vaikka lineaarisen mallin pohjalta”. Jos kuitenkin työllistymisen tuen parhaat mallit saadaan leviämään ja eläkkeen ja ansiotulojen yhteensovittaminen saadaan jouhevammaksi, kohdejoukko tulee varmasti suurenemaan.

Kehitysvammaliiton tutkimuksiin pohjautuvan arvion mukaan ainakin 3000 tällä hetkellä työtoiminnassa olevaa kehitysvammaista ihmistä olisi halukkaita ja kykeneviä työsuhteiseen työhön. Jos sen lisäksi kehitetään edelleen ammatillista koulutusta ja koulutuksesta työelämään siirtymien tukipalveluja, ansiotyöhön kykenevien kehitysvammaisten ihmisten määrä tulee entisestään kasvamaan. Lisäksi oikeanlaisten palvelujen käyttö sekä eläkkeen ja ansiotulojen joustava yhteensovittaminen helpottaisi myös muiden tällä hetkellä kannustinloukussa olevia ryhmien työllistymistä. Lineaarinen malli kannustaisi esimerkiksi nuorella iällä mielenterveysyistä täyden työkyvyttömyyseläkkeen saaneita kokeilemaan vaihteittain työelämään siirtymistä.

2. Kehitysvammaiset nuoret eivät pääse todentamaan työkykyään oikeassa työelämässä

Täysi työkyvyttömyyseläke ei välttämättä tarkoita täyttä työkyvyttömyyttä. Kehitysvammaisten henkilöiden työkyvyttömyyseläke perustuu lähes aina pelkästään kehitysvammadiagnoosiin, ei siihen, että työkykyä olisi tutkittu oikeissa työtehtävissä. Työryhmän toteaa raportissaan, että ”täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä työskentely on harvinaisempaa kuin osatyökyvyttömyyseläkkeellä työskentely, koska täyden työkyvyttömyyseläkkeen saajan työkykyä on vähemmän jäljellä” (s. 65). Työkykyä tulee kuitenkin tarkastella aina suhteessa tiettyyn työtehtävään, joten erityisesti kehitysvammaisten ihmisten kohdalla kyse on pikemminkin siitä, onko heitä tuettu riittävästi työelämään siirtymisessä ja onko heille etsitty soveltuva työtehtävä. Tutkimusten mukaan isolla osalla kehitysvammaisista nuorista on halua ja kykyä työskennellä työsuhteisessa työssä,

mikäli työhön pääsyä ja työssä pysymistä tuetaan riittävästi ja löydetään kullekin soveltuva ja mahdollisesti räätälöity työtehtävä.

On kuitenkin tärkeää, että kehitysvammaisten ihmisten perustoimeentulo turvataan. Kehitysvammaisen ihmisen työkyky on lähes aina sidoksissa tiettyyn spe-sifiin työpaikkaan ja työtehtävään ja vaatii tietyt spesifit tukipalvelut ympärilleen. Osaamisen siirtovaikutukset ovat heillä usein heikot, eli opittuja taitoja on hankala hyödyntää muissa työpaikoissa ja työtehtävissä. Jos henkilö menettää hänelle räätälöidyn työpaikan, uuden hänelle soveltuvan työn löytämiseen voi mennä pitkään aika. Siksi eläkemahdollisuuden on säilyttävä taustalla, vaikka työskentely jatkuisi pidemmänkin ajan.

Tärkeää on myös se, että tulot riittävät kelvolliseen elämiseen. Totesimme ai-emmassa lausunnossamme, että tutkimusten mukaan vammaispalveluja tarvitsevat kotitaloudet kokevat taloudellisen tilanteensa huomattavasti muita heikomiksi. Monissa tapauksissa on jo nyt jouduttu rahanpuutteen vuoksi tinkimään ruoasta, lääkkeitä ja lääkärikäynneistä, eikä menojen kattaminen saata-villa tuloilla ole helppoa. Vammaisten ihmisten osallistuminen työelämään ja sitä kautta kohtuullisen toimeentulon hankkimiseen on huomattavasti muuta vä-estöä hankalampaa. Vammaisten ihmisten huono taloudellinen tilanne heikentää heidän osallistumismahdollisuuksiaan. Täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevien vammaisten ihmisten taloudellisen tilanteen parantamiseksi kansaneläkkeen ansaintarajaa tulisi korottaa nykyisestä 737,45 eurosta, ja ansaintarajan jälkeen eläkkeen tulisi leikkautua lineaarisen mallin mukaisesti.

3. Kehitysvammaisille ihmisille ei kerry ansiotuloja

Koska kehitysvammaiset nuoret päätyvät tavallisesti työsuhteisen työn sijasta työtoimintaan, heille ei kerry ansiotuloja, joten heidän eläkkeensä koostuu pelkästään kansaneläkkeestä eli on käytännössä takuueläkkeen suuruinen. Täten heillä ei nykyisellään ole missään vaiheessa mahdollisuutta osatyökyvyttö-myyseläkkeeseen, vaikka heillä olisi halu ja mahdollisuus tehdä töitä enemmän kuin täyden eläkkeen ansaintaraja sallii. Työryhmän ehdotus lineaarisen mallin soveltamisesta vain osatyökyvyttömyyseläkkeessä ei näin ollen koskisi heitä.

Siksi on olennaisen tärkeää, että lineaarinen malli otetaan käyttöön myös täydessä työkyvyttömyyseläkkeessä.

Kehitysvammaliitto tukee siten vahvasti työryhmän näkemystä, että myös täyteen työkyvyttömyyseläkkeeseen tulisi ottaa käyttöön lineaarinen mal-li.

Kehitysvammaliitto on mielellään mukana joustavamman järjestelmän kehittä-misessä kannustinloukkujen purkamiseksi.

Helsingissä 16.11.2017

KEHITYSVAMMALIITTO RY.

Marianna Ohtonen
toiminnanjohtaja

Susanna Hintsala
kansalaisuusyksikön johtaja

Simo Klem
asiantuntija